

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.2.10>

Марич Х. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-0088-980X

УТРИМАННЯ ДИКИХ ТВАРИН У ЗООПАРКАХ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

KEEPING WILD ANIMALS IN ZOOS: EUROPEAN STANDARDS AND LEGISLATION OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню європейських стандартів та вітчизняних нормативно-правових актів, які регулюють питання функціонування зоопарків, а також перспективи приведення українського законодавства у відповідність до правових актів Європейського Союзу.

В Європейському Союзі правовою основою, що вказує на важливу роль зоопарків у збереженні біорізноманіття є Директива Ради № 1999/22/ЄС від 29 березня 1990 року щодо утримання диких тварин у зоопарках. Ця Директива передбачає захист дикої фауни та збереження біорізноманіття шляхом забезпечення прийняття державами-членами заходів щодо ліцензування та інспектування зоопарків у Співтоваристві.

В Україні правовий статус і завдання зоопарків, закріплено у Законі України «Про природно-заповідний фонд України». Відповідно до цього закону, зоологічні парки є різновидом штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду.

Однак, в Україні, поряд із зоологічними парками, що є різновидом штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду, функціонують і комплекси, які використовують назву «зоопарк», не маючи при цьому статусу об'єкта природно-заповідного фонду. Крім того, є і заклади з іншими схожими назвами (наприклад, контактний зоопарк, міні-зоопарк, екопарк тощо), які утримують та демонструють диких тварин, а також здійснюють різновиди діяльності, що характерні для зоопарків. Таке неоднозначне використання терміну «зоопарк», а також функціонування інших закладів, які здійснюють різні види зоопаркової діяльності, призводить до непорозумінь і плутанини. Тому для вітчизняних законодавства і практики, важливо забезпечити чіткий підхід у використанні терміну «зоопарк» та нормативно-правовому визначенні вимог до функціонування зоопарку.

Основні вимоги Директиви щодо утримання диких тварин у зоопарках, які слід нормативно закріпити у вітчизняному законодавстві стосуються запровадження системи ліцензування зоопарків, інспектування зоопарків та посилення покарання за відповідні порушення. Приведення національного законодавства до таких європейських стандартів вимагає внесення змін до низки законів України, перед усім до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Кодексу України про адміністративні правопорушення тощо, а також розроблення та прийняття спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність зоопарків.

Ключові слова: дикі тварини, зоопарки, біорізноманіття, довкілля, директиви, стандарти, законодавство.

The article is devoted to the study of European standards and domestic legal acts regulating the functioning of zoos, as well as the prospects for bringing Ukrainian legislation into line with the legal acts of the European Union.

In the European Union, the legal basis indicating the important role of zoos in the conservation of biodiversity is Council Directive № 1999/22/EC of 29 March 1990 concerning the keeping of wild animals in zoos. This Directive aims to protect wild fauna and conserve biodiversity by ensuring that Member States adopt measures for the licensing and inspection of zoos in the Community.

In Ukraine, the legal status and tasks of zoos are enshrined in the Law of Ukraine «On the Nature Reserve Fund of Ukraine». According to this law, zoological parks are a type of artificially created objects of the nature reserve fund.

However, in Ukraine, along with zoological parks, which are a type of artificially created nature reserve fund objects, there are also complexes that use the name «zoo» without having the status of a nature reserve fund object. In addition, there are institutions with other similar names (for example, contact zoo, mini-zoo, eco-park, etc.) that keep and exhibit wild animals, as well as carry out various activities typical of zoos. Such ambiguous use of the term «zoo», as well as the functioning of other institutions that carry out various types of zoo activities, leads to misunderstandings and confusion. Therefore, it is important for domestic legislation and practice to ensure a clear approach to the use of the term «zoo» and a regulatory definition of the requirements for the functioning of a zoo.

The main requirements of the Directive on the keeping of wild animals in zoos, which should be enshrined in domestic legislation, concern the introduction of a zoo licensing system, inspection of zoos, and increased fines for relevant violations. Bringing national legislation into line with such European standards requires amending of Ukrainian laws, primarily the Law of Ukraine «On the Nature Reserve Fund of Ukraine», the Law of Ukraine «On Licensing of Types of Economic Activities», the Code of Ukraine on Administrative Offenses, etc., as well as development and adoption of special legal acts regulating the activities of zoos.

Key words: wild animals, zoos, biodiversity, environment, directives, standards, legislation.

Постановка проблеми. Видове різноманіття дикої фауни є важливою екосистемною складовою, яка має вплив на забезпечення стану екологічної рівноваги. Значне скорочення популяції чи зникнення окремих видів тваринного світу призводить до деградації та руйнування екосистемних зв'язків, що відображається на стабільності екосистеми.

При цьому, впродовж багатьох років саме антропогенні фактори найбільше впливають на зменшення та втрату фауни в Україні. Так, стрімкий розвиток, зокрема таких галузей, як будівництво, транспорт, енергетика, сільське та лісове господарство, що не відповідає інтересам сталого розвитку, негативно впливає на середовища існування, шляхи міграції, умови розмноження тварин. Крім того, надмірна експлуатація, браконьєрство, нелегальна торгівля дикими тваринами є причинами зменшення та зникнення фауни. Також російське воєнне вторгнення на територію України прискорило екосистемні втрати.

Все це вимагає зосередження зусиль на реалізації заходів, що спрямовані передусім на збереження диких тварин в природному середовищі їх існування. Такий підхід знайшов своє втілення у європейській політиці охорони дикої фауни, наприклад у Пташиній Директиві (Директива Європейського Парламенту і Ради № 2009/147/ЄС від 30.11.2009) та Оселищній Директиві (Директива Європейського Парламенту і Ради № 92/43/ЄС від 21.05.1992 зі змінами та доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003), Регламенті (ЄС) № 1143/2014 від 22.10.2014 щодо інвазійних чужорідних видів тощо.

Крім того, для збереження диких тварин неабияке значення має їх охорона та захист поза дикою природою. Така місія захисту та збереження дикої фауни покладена зокрема на зоопарки і закріплена у Директиві Ради № 1999/22/ЄС.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Правові аспекти захисту та забезпечення добробуту тварин вивчали такі науковці, як О. Буткевич, Н. Зубченко, Т. Короткий та інші. Роль зоопарків у захисті тварин і збереженні біологічного різноманіття досліджували представники різних наукових напрямів. Проте подальшого вивчення потребує саме питання правового забезпечення утримання диких тварин у зоопарках. З огляду ж на євроінтеграційний курс України, важливими залишаються дослідження перспективи реформування вітчизняного законодавства з врахуванням європейських стандартів та кращої практики.

Метою статті є аналіз європейських стандартів та вітчизняних нормативно-правових актів, які регулюють питання функціонування зоопарків, а також перспективи приведення українського законодавства у відповідність до правових актів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою, що вказує на важливу роль зоопарків у збереженні

біорізноманіття в Європейському Союзі є Директива Ради № 1999/22/ЄС від 29 березня 1990 року щодо утримання диких тварин у зоопарках [13]. Згідно з Директивою, зоопарком є діюча постійно установа, де дикі тварини (види) публічно демонструються впродовж семи чи більше днів на рік.

У Директиві Ради № 1999/22/ЄС [13] також визначено вимоги щодо заходів, які мають здійснювати зоопарки задля збереження біорізноманіття. Такими заходами є зокрема: участь зоопарків у дослідженнях, навчаннях, обмінах інформацією, а в окремих випадках, коли це доречно, розведення тварин для повторного заселення чи реінтродукції видів тварин у дикую природу; інформування відвідувачів про представлені види та природні середовища їх існування, що має освітньо-виховний характер; утримання тварин різних видів в умовах, які задовольняють їх біологічні потреби, а також потреби природоохоронні тощо.

В Україні правовий статус і завдання зоопарків, закріплені у Законі України «Про природно-заповідний фонд України» [9]. Відповідно до цього закону, зоологічні парки є різновидом штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду. При цьому, виділяють зоологічні парки загальнодержавного значення та місцевого значення.

В цьому ж законі визначено мету створення зоопарків, а також вимоги до їх режиму. Так, завданням зоопарків є: природоохоронна робота зі збереження генофонду місцевих, рідкісних та екзотичних видів тварин, формування відповідних експозицій; науково-дослідна робота спрямована на вивчення диких тварин, розроблення наукового обґрунтованих основ розведення їх у неволі; освітньо-виховна робота.

Також діяльність окремих зоопарків регулюється відповідними положеннями, що затверджені уповноваженим органом. В таких нормативно-правових актах визначаються мета та завдання зоопарку, структура та режим території зоопарку, управління зоопарком, фінансування та матеріально-технічне забезпечення зоопарку, міжнародне співробітництво тощо.

Однак, в Україні, поряд із зоологічними парками, що є різновидом штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного чи місцевого значення, функціонують і комплекси, які використовують назву «зоопарк», не маючи при цьому статусу об'єкта природно-заповідного фонду.

Крім того, є і заклади з іншими схожими назвами (наприклад, контактний зоопарк, міні-зоопарк, екопарк тощо), які утримують та демонструють диких тварин, а також здійснюють різновиди діяльності, що характерні для зоопарків. Здебільшого такі суб'єкти господарювання вказують як основний вид діяльності – функціонування ботанічних садів, зоопарків і природних заповідників (КВЕД 91.04).

Таке неоднозначне використання терміну «зоопарк», а також функціонування інших закладів, які здійснюють різні види зоопаркової діяльності,

призводить до непорозумінь і плутанини. Тому для вітчизняних законодавства і практики, важливо забезпечити чіткий підхід у використанні терміну «зоопарк» та нормативно-правовому визначенні вимог до функціонування зоопарку.

Враховуючи ж євроінтеграційний курс України, слід взяти до уваги те, що хоча за законодавством України та ЄС, діяльність зоопарків спрямована на збереження біорізноманіття, наукові дослідження, формування у відвідувачів обізнаності про представлених тварин, середовища їх існування та розуміння необхідності збереження біорізноманіття, зоологічні парки за Директивою Європейського Союзу не мають режиму природоохоронних об'єктів/територій у контексті природно-заповідних об'єктів українського законодавства.

Крім закону України, який встановлює засади організації, використання, охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі і зоопарків, і інші нормативно-правові акти національного законодавства містять положення, що визначають правила поведінки з тваринами у зоопарках.

Так, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [7], закріплює заборону на функціонування пересувних зоопарків, звіринців і виставок диких тварин. При цьому, у зоопарках демонстрація відвідувачам диких тварин, дозволена лише, коли забезпечено дотримання норм та правил утримання тварин.

Також наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України [5] затверджено порядок утримання диких тварин, в тому числі і зоопарках, зокрема умови утримання, розведення, транспортування, ведення обліку диких тварин, здійснення контролю за дотриманням законодавства в цій сфері тощо. Особливості утримання диких тварин у видовищних заходах визначено і у правилах використання тварин у видовищних заходах, які затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 13 жовтня 2010 року № 643 [6].

Основними вимогами щодо утримання диких тварин в умовах неволі або в напіввільних умовах, згідно з вітчизняним законодавством, зокрема є:

забезпечення належних умов утримання диких тварин, що відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям, задовольняють їх природні потреби в їжі, воді, сні, активності, контактах із собі подібними тощо;

забезпечення своєчасного надання ветеринарної допомоги та проведення лікувально-профілактичних заходів;

наявність документів, які підтверджують законність набуття диких тварин;

ведення обліку диких тварин;

наявність кваліфікованого персоналу, що забезпечує спеціалізований догляд за різними видами

тварин (наприклад, герпетологи, серпентологи, орнітологи та інші);

забезпечення умов, за яких відсутні загрози для життя і здоров'я відвідувачів.

Серед основних вимог Директиви Ради № 1999/22/ЄС від 29 березня 1990 року щодо утримання диких тварин у зоопарках необхідно виділити такі, як: ліцензування, інспектування, відповідальність.

Так, згідно з Директивою Ради № 1999/22/ЄС, ліцензування є обов'язковою умовою функціонування зоопарків. При цьому, як вже існуючі зоопарки, так і новий зоопарк, мають отримати ліцензію на здійснення діяльності. Зоопарк який неліцензований закривається для відвідувачів.

У даній Директиві встановлено виняткові умови, за яких держава може не застосовувати до зоопарків механізм ліцензування. Так, державі необхідно продемонструвати, що мета Директиви та вимоги щодо зоопарків, визначені у Директиві, забезпечуються через діючу систему регулювання і реєстрації. Така система, зокрема має включати положення про інспектування та закриття зоопарків, що відповідають положенням Директиви.

В Україні, перелік видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, визначено у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [8]. Діяльність зоопарків, відповідно до цього закону не підлягає ліцензуванню.

Однак, ліцензування у сфері зоопаркової справи може бути тим регулятивним інструментом держави, що має забезпечити, зокрема належні умови утримання диких тварин у зоопарках. Своєю чергою створення дієвої системи ліцензування зоопарків, орієнтованої на захист тварин та забезпечення їх добробуту, вимагає розробки Ліцензійних умов функціонування зоопарків, в яких слід встановити зокрема, організаційні, матеріально-технічні, кадрові вимоги до такої діяльності.

Дотримання зоопарками ліцензійних умов, згідно з Директивою Ради № 1999/22/ЄС, контролюється шляхом їх інспектування. Так, інспектуються зоопарки перед наданням чи відмовою у наданні ліцензії, продовженням дії ліцензії, внесенням суттєвих змін до ліцензії. Метою такої перевірки є виявлення відповідності умовам ліцензування та їх дотримання. Зоопарк який не дотримується ліцензійних умов закривається для відвідувачів.

В Україні, інспектування зоопарків, не передбачено, оскільки не має системи ліцензування зоопарків.

Однак забезпечення дотримання вимог довілєвого законодавства, запобігання порушенням та своєчасне виявлення порушень, вжиття заходів для їх усунення є завданням екологічного контролю. Так, Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про природно-заповідний фонд, про зоологічні колекції, про

тваринний світ (щодо розведення і утримання диких тварин, які перебувають у напіввільних умовах чи стані неволі, наявності документів, які дозволяють розведення та утримання диких тварин, захисту від жорстокого поводження диких тварин) тощо [4].

В умовах сьогоднішнього здійснення такого контролю ускладнюється різними факторами. Так, у відповіді команді UAnimals, яка добивалась перевірок усіх закладів мережі «Звірополіс», ДЕІ Придніпровського округу, вказала, на те, що для проведення позапланової перевірки потрібен дозвіл Мінекономіки, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 303, яка обмежує перевірки під час воєнного стану. Матеріали направлені до Міністерства, а ДЕІ Столичного округу посилається на закон № 4448-VI, згідно з яким не може перевіряти ФОПів на спрощеній системі оподаткування – а саме так оформлений «Звірополіс» [1].

Встановити ж здатність зоопарку забезпечити захист дикої фауни і збереження біорізноманіття, можна через механізми ліцензування і інспектування. При цьому, для виконання Директиви Ради № 1999/22/ЕС, основні вимоги щодо ліцензування та інспектування, слід перед усім, нормативно закріпити у національному законодавстві.

Також, важлива умова досягнення мети Директиви щодо утримання диких тварин у зоопарках – встановлення у національному законодавстві покарання, що є ефективним, пропорційним та стримуючим.

В Україні за порушення вітчизняного законодавства про утримання диких тварин у зоопарках та функціонування зоопарків, покарання застосовується до осіб, які винні у вчиненні низки різних правопорушень.

Так, адміністративна відповідальність, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення [2], настає зокрема за: незаконне вивезення з України та ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88), порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1), порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст. 88-2), жорстоке поводження з дикими тваринами (ст. 89), порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України, або які внесені до переліків рідкісних видів тварин і рослин, або які

мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, або є такими, що перебувають під загрозою зникнення на відповідній території (ст. 90), порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 91), порушення порядку провадження господарської діяльності (ст. 164), порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань (ст. 166-11).

Відповідно до Кримінального кодексу України [3], кримінальна відповідальність настає зокрема за: підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1), порушення ветеринарних правил (ст. 251), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299).

Проте, наприклад, покарання у вигляді штрафу розміром від 51 до 850 гривень з конфіскацією чи без конфіскації тварин, згідно з ч. 3 ст. 88-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за порушення правил утримання диких тварин у неволі чи напіввільних умовах – не є ефективним, пропорційним та стримуючим. Відповідно, посилення відповідальності за правопорушення в сфері утримання диких тварин та функціонування зоопарків, зокрема і підвищення розмірів штрафів є необхідною умовою наближення національного законодавства до Директиви щодо утримання диких тварин у зоопарках.

Висновки. Отже, основні вимоги Директиви щодо утримання диких тварин у зоопарках, які слід нормативно закріпити у вітчизняному законодавстві стосуються запровадження системи ліцензування зоопарків, інспектування зоопарків та посилення відповідальності за правопорушення в сфері утримання диких тварин і функціонування зоопарків.

Приведення національного законодавства до таких європейських стандартів вимагає:

внесення змін до низки законів України, перед усім до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Кодексу України про адміністративні правопорушення тощо;

розроблення та прийняття спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність зоопарків.

При цьому, важливим питанням, що стане предметом подальшого наукового пошуку є проблема уніфікації термінології Європейського Союзу і України, зокрема терміну «зоопарк» у відповідних законодавстві та практиці.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд відмовив UAnimals у відкритті провадження у справі «Звірополісу», але боротьба триває. URL: <https://uanimals.org/novyny/verkhovnyy-sud-vidmovyv-uanimals-u-vidkrytti-provadhzhennia-u-spravi-zviropolisu-aleborotba-tryvaie/>

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Положення про Державну екологічну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-п#Text>.
5. Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30.09.2010 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-10#Text>.
6. Правила використання тварин у видовищних заходах : Наказ Міністерства аграрної політики України від 13.10.2010 № 643. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1313-10#Text>.
7. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.
8. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
9. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
10. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.
11. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 № 3055-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано Законом від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2277.
13. Relating to the keeping of wild animals in zoos: Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0022>.

Дата першого надходження статті до видання: 12.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025